

Княгіня
Эльжбета
РАДЗІВІЛ:

«А ВОСЬ ТУТ БЫЎ УВАХОД У ПАДЗЕМНЫ ХОД!»

Скончыўся чатырохдзённы візіт князеў Радзівілаў у Беларусь

Трэці дзень знаходжання князеў Радзівілаў у Беларусі быў музейны. Праграма шчыльная — з дакладнасцю да пятнаццаці хвілін. Але, зразумела, яна даволі эластычна змяняецца на жаданне 91-гадовай княгіні Эльжбеты, дачкі апошняга ўладара Нясвіжскага замка князя Альбрэхта Радзівіла.

Першы пункт —

Нацыянальны гістарычны архіў

— А колькі ў вас нашых дакументаў? — пасля вітанняў пытаецца ў дырэктаркі княгіня.

— 26 тысяч.

— А можна іх усе пабачыць?

— Натуральна...

— Тады ў наступны раз я прыеду да вас на два месяцы! — усміхаецца высокая гасця.

Князям паказваюць унікальны маляваны радавод Радзівілаў, які зрабіў яшчэ Пане Каханку. Натуральна, на тым радаводзе ён, Пане Каханку, — галоўны Радзівіл. Іншая цікавая кніга датычыцца XVI стагоддзя. Ад рукі ў ёй перапісаныя ўсе звесткі з сямейнай пахавальні ў крыпце Нясвіжскага касцёла. Але найбольшую цікаўнасць княгіні выклікае альбом гравюр і малюнкаў, дзе цягам двух стагоддзяў — XVIII і XIX — розныя прыдворныя мастакі выконвалі партрэты некаторых прадстаўнікоў роду. Паколькі пані Эльжбета бліскуча памятае ўсю генеалогію роду, яна ўважліва праглядае кожную староначку. Бо для нас гэта — прыгожыя гравюры, а для княгіні — продкі.

Тут, як і ў кожным наступным пункце, Радзівілы пакідаюць шыкоўныя падарункі — стары здымак Нясвіжскага замка, зроблены з самалёта, з аўтаграфамі ўсіх гасцей.

ючыся да супрацоўніцы бібліятэкі. — Ці ведаеце вы, што экслібрысы нельга адрываць ад кніжак?

Бібліятэкарка тлумачыць, што калі яны атрымлівалі ўсе гэтыя кніжкі, то экслібрысы ўжо былі вырваны і ляжаў асобна.

— Дарэчы, гэта асабісты экслібрыс майго дзеда, — робіць пані Эльжбета вельмі каштоўную заўвагу, якую зараз жа занатоўваюць за ёй.

Княгіня просіць пагартыць адну кнігу. І, напэўна, любому іншаму адмовілі б: усё-ткі кнізе больш за 400 гадоў. Але ці ж можна адмаўляць чалавеку, які ўжо гартаў гэтую кнігу 75 гадоў таму ў прыватнай бібліятэцы свайго таты?..

— А да нас ужо два гады таму прыезджалі Радзівілы! — хваляцца супрацоўнікі бібліятэкі.

— Якія? — тут жа навастае вушы пан Мікалай. Ён дасканала ведае генеалогію сям'і.

— Францішак... — пачынае бібліятэкарка.

— З Чэхіі, разам са сваім сынам?.. — падхоплівае пан Мікалай.

— Так! — радуецца бібліятэкарка, што гэты Радзівіл ведае таго.

— Дык ведайце ж, — сур'ёзна кажа пан Мікалай, —

і скульптар Валяр'ян Янушкевіч, і дырэктар Інстытута Польскага Пётр Казакевіч, дыпламаты, грамадскія дзеячы...

Па абедзе едзем у

Нацыянальны гістарычны музей

Дырэктар спадар Сяргей Вечар вітае княгіню і астатніх гасцей на ўваходзе. Пані Эльжбета ўздыхае, што ў будынку няма ліфта. Дзве крутыя лесвіцы ў 91 год — нялёгкая рэч.

Экскурсавод пачынае расказваць паводле нейкага свайго плана, але княгіня перапыняе.

— Гэта нецікава. Хто гэта? (па-



казвае на зусім іншы партрэт на сцяне. — Аўт.).

Экскурсаводка блытаецца ў адказе.

— А гэта? — працягвае бліц-тэст пані Эльжбета. Ёй адказваюць, што



Наступны пункт —

Нацыянальная бібліятэка Беларусі

— Які вялікі і светлы будынак! — усклікае княгіня на ўваходзе і тут жа пачынае распытваць супрацоўніцу. — А колькі ў вас кніжак? А на якіх мовах? А колькі чалавек могуць адначасова чытаць тут кнігі? А з якога ўзросту моладзь можа запісацца да вас?

Княгіня дужа цікаўная — гэтага ў яе не адымеш. І такой яна была ўсё жыццё. Уласна, дзякуючы гэтаму мы і маем магчымасць даведацца зараз ад яе дасканалае апісанне: што было ў кожным пакоі замка, куды вяла якая сцэжка, дзе быў падземны ход... Яшчэ адна замалёўка з яе вялікага жыцця. Бацька, князь Альбрэхт, падарыў у 1929 годзе на Дзень народзінаў дачцэ фотаапарат. І з таго часу пані Эльжбета вось ужо 80 гадоў здымае. Апошні фотаапарат, лічбавы, сучасны, прывёз ёй нядаўна з Францыі сын Аба. І зараз 91-гадовая княгіня даволі паспяхова засвойвае новую тэхналогію. Але вернемся ў Нацыянальную бібліятэку.

— А чаму ў вас гэты экслібрыс ляжыць асобна ад кніжкі?! — падымае вочы пані Эльжбета, звярта-

што гэта Ілжэрадзівілы! Нейкія людзі проста выдумалі сабе, што яны Радзівілы. А гэты Францішак да таго ж стварыў і ўзначаліў Звяз шляхты Чэхіі. Вось вам наша генеалогія (пан Мікалай прэзентуе вялікі плакат, дзе на генеалагічным дрэве пазначаныя больш за 400 прадстаўнікоў роду. — Аўт.). Калі яшчэ нехта прыедзе, хай пакажа сябе тут!

Далейшы наш прыпынак —

Фундаментальная бібліятэка Акадэміі навук

Супрацоўнікі ахайна, у белых пальчатках паказваюць князям кнігі з бібліятэкі Нясвіжскага замка.

— О, я гэту памятаю! — усклікае княгіня Эльжбета. — Дайце я яе пагартую!..

Супрацоўнікі губляюцца, але, натуральна, нічога не прычаць.

Далей — абед у амбасадзе Польшчы. Гасцей — больш за 30 чалавек. Тут і дырэктары ўсіх зацікаўленых музеяў, і прафесар Адам Мальдзіс, і пісьменнік Уладзімір Арлоў з жонкай пэнткай Валянцінай Аксак, і былы амбасадар Беларусі ў Польшчы Павел Латушка, і перакладчык Лявон Баршчэўскі,

пані Эльжбета. Ёй адказваюць, што гэта такі і такі.

— Не! Вы нічога не ведаеце! — падводзіць рысу княгіня, кліча сваёй і пачынае сама расказваць, хто дзе выяўлены. Госці падыходзяць да іншых партрэтаў. Справа — бабуля княгіні Эльжбеты.

— А вы ведаеце, калі быў намаляваны гэты партрэт? — працягвае іспыт пані Эльжбета. Ёй называюць дату.

— А вось і не! Гэты партрэт намаляваны з фотаздымка. У мяне ён ёсць, я перадам яго вам. І, хачу сказаць, што гэта — самы паскудны здымак маёй бабулі, які толькі існуе. І партрэт паскудны!

Далей — партрэт князя Альбрэхта, бацькі пані Эльжбеты.

— А гэты партрэт калі быў намаляваны? — працягвае распытваць княгіня.

— На пачатку XX стагоддзя, — адказваюць музейшчыкі. Іх логіку можна зразумець. Князю Альбрэхту на партрэце гадоў 25. Ведаючы дату нараджэння, нескладана назваць такі час. Але ў гэтым выпадку каштоўная не логіка і музейныя веды, а памяць і сямейная таямніца.

— Дык слухайце, — кажа княгіня. — Спачатку з фатаграфіі была намаляваная невялікая пастэль, якую бацька падараваў мне і якая вісела ў замку ў маім пакоі. А ўжо пасля смерці бацькі, прыкладна ў



1941-м ці 42-м годзе, нейкі мастак перамаляваў яго на вялікі памер. І дадаў традыцыйны лаўровы вянок і наш герб — каб ён выглядаў як усе партрэты з такой серыі. Таму вы яго так і датавалі.

Музейшчыкі шчыра дзякуюць княгіні за ўдакладненні — бо цяпер подпісы да карцін можна зрабіць больш дакладнымі.

Апошні пункт на сёння —

Нацыянальны мастацкі музей

Тут здараецца не зусім прыемная сітуацыя. Паколькі аўторак — выхадны дзень, кіраўніцтва музея не хоча пускаць нікога, апроч саміх Радзівілаў. Нават перакладчыкаў, журналістаў і прадстаўніцу польскай амбасады. Але самі Радзівілы — па-княску — бяруць сітуацыю ў свае рукі, заяўляючы, што ўсе, хто ўвайшоў — іх сябры і пойдуча разам з імі.

Тут, у мастацкім музеі, захоўваецца больш за 40 радзівілаўскіх партрэтаў. Князі добра ведаюць іх па фотаздымаках і інвентарах, але многія арыгіналы бачаць упершыню. І аглядаюць вельмі падрабязна. Шанаваць і захоўваць гісторыю роду навучаны кожны Радзівіл з маленства.

— О, Слуцкія паясы! — заўважае княгіня. — У нас у замку іх было 16!

Прысутныя прысвешчаны. Бо ва ўласнасці мастацкага музея цяпер знаходзіцца два (I) кавалкі (II) Слуцкіх паясоў, астатнія прывезеныя для экспанавання з Масквы. Адразу відаць, колькі страціла наша зямля, калі выгнаны адсюль славуты род

Пасля — Ратуша. Старшыня Нясвіжскага райвыканкама Ігар Макар асабіста вітае высокіх гасцей. Падарунак — засмажаны карп з нясвіжскага возера і бутэлка шампанскага «Радзівіл». Князем вельмі падабаецца. Перад ратушай нясвіжцы ў старадаўніх касцюмах чытаюць вершы ў гонар Радзівілаў. Музыкі ладна граюць на шматлікіх інструментах. Атмасфера ўрачыстая і святочная.

У ратушы — кароткая справаздача пра сённяшні стан Нясвіжа. Гасцей уражвае лічба: на добраўпарадкаванне замкаў і іншых гістарычных помнікаў дзяржава выдаткавала 70 мільёнаў долараў! (Праўда, як пасля заўважыў у замку Аба Радзівіл, «нешта іх тут зусім не відаць»). У вітрынах ратушы — прадметы з радзівілаўскага побыту, шмат кафлі з гербамі.

— А можаце адну мне падарыць? — з дзіцячай непасрэднасцю прамаўляе пані Эльжбета. І, да гонару музейшчыкаў, да канца дня фармальнасці вырашаюцца — і княгіня атрымлівае кафлю з гербам Радзівілаў!

Выходзім з ратушы, каб здзейсніць невялікую экскурсію па горадзе. Сям'я сядзе ў шыкоўную брычку з двума коньмі, а пані Эльжбета — у «Мерседэс» (бо брычка завысока).

— Спачатку да Слуцкай брамы, яна тут недалёка.

— Гэта вы мне будзеце казаць, што яна недалёка?.. — усміхаецца гасця, якая сотні разоў у дзяцінстве праходзіла побач са Слуцкай брамай.

Картэж часта спыняецца ў час паездкі па горадзе. Пані Эльжбета паказвае сыну і ўнукам замак і горад з розных ракурсаў — каб яны даведаліся, якім яна запомніла яго з дзяцінства.

Каля кавярні «Чабарок» раптоўна просіць спыніць аўто.

— Гэта памылка... — апраўдваецца навуковы кіраўнік рэстаўрацыі Сяргей Друшчыц. Але не кажа, ці будзе гэта памылка выпраўленая...

— Божа!.. — спыняецца княгіня ў замкавым двары і ціхенька шэпча. — Руіна...

Радзівілаў намагаюцца павесці на экскурсію ў адноўлены прыбрамны корпус, але 91-гадовая княгіня рашуча крочыць у самы гушчар будаўнічых прац. І за наступныя тры гадзіны абыходзіць, здаецца, кожны пакойчык. Пераступаючы праз цэглу, рыштаванні... Князь Мікалай у каміне сталовай знаходзіць бутэлку з-пад гарэлкі...

— Гэтага не было, сценка была далей, гэта было не так, — расказвае яна ў кожным з пакояў.

— Што вы, усё было менавіта так! — з усмешкай адказвае ёй Сяргей Друшчыц. У нейкі момант княгіня не вытрымлівае:

— Можа, хопіць са мной спрачацца?! Калі я тут жыла, вас яшчэ на свеце не было!

Супрацоўнікі музея ахайна запісваюць кожнае слова пані Эльжбеты — і на дыктафон і, для пэўнасці, у нататнік. Намеснік дырэктара музея Галіна Кандрацьева падрыхтавала ў правільнай паслядоўнасці здымкі ўсіх інтэр'ераў пакояў. У кожным пакоі для княгіні ставіцца зэдлік — і яна апісвае тое, што не патрапіла на здымак. Для музейшчыкаў гэта — бяспечная інфармацыя, бо ніхто больш на Зямлі ўжо не згадае гэтага...

— Вось тут, над дамавой капліцай, былі такія моцныя бэлькі, дзе мы з кузнем Ежы бегалі паліць скрадзеныя ў дарослых папяроскі... А вось тут быў мой стол, за якім настаўніца Мары-Шміт давала мне ўрокі... А вось тут вісеў партрэт майго бацькі... А тут стаяла мяккая лава, на якой я сядзела, пакуль астатнія тан...

даць, колькі страціла наша зямля, калі выгналі адсюль славыты род Радзівілаў...

Госці едуць у гатэль, каб адпачыць перад апошнім днём візіту. Самым адказным, бо гэта

Нясвіж

У родным горадзе Радзівілаў сустрэлі па-княску. Больш за 500

чалавек сабралася каля касцёла Божага цела, каб прывітаць прадстаўнікоў роду, без якога не было б Нясвіжа, якім ён ёсць. Гэта было пажаданне пані Эльжбеты — каб дзень пачаўся са святой імшы ў касцёле.

Ксёндз Пётр вітае гаспадароў (не паварочваецца язык называць Радзівілаў у Нясвіжы гасцямі). Пасярод касцёла ставіцца шыкоўны трон з чырвоным аксамітам, на які сядзе княгіня Эльжбета. Ксёндз дзякуе роду за касцёл, за горад, за слаўную гісторыю. На імшы гучаць малітвы ў гонар памёрлых Радзівілаў і, безумоўна, у гонар усіх існых. Пасля імшы сям'я спускаецца ў крыпту касцёла, каб пакланіцца сваім продкам. Пані Эльжбета з хваляваннем ускладае кветкі да труны



да труны

Каля кавярні «Чабарок» раптоўна просіць спыніць аўто.

— А вось гэты дом належыць мне! Бацька падарыў яго, калі я была маленькая. Праўда, я тут ніколі не жыла...

Нарэшце — замак.

— Фі, якая ідыёцкая вежа! — раз'юшана глядзіць на «цыбуліну» на гадзіннікавай вежы гаспадыня замка.

— Навошта вы яе тут зрабілі, такога не было!

бацькі... А тут стаяла мяккая лава, на якой я сядзела, пакуль астатнія танчылі «мазурку» — бо сама не ўмела... А тут віселі рэвалверы і шаблі... А гэтую лесвіцу мы называлі «Лесвіца Пяне Каханку»... А ў гэтай вежы бабуля малілася перад сном... А на гэтых прыступках любіла сядзець тоўстая жонка нашага слугі Антонія, які пасля апынуўся агентам НКУС... А вось тут быў невялікі пад'ёмнік, на якім дастаўлялі ежу з кухні ў сталовую... А ў гэтай зале на кожным акне ў самым нізе былі маленькія форткі... А пад гэтай падлогай — прыступкі, бо падлога зробленая ўжо пасля таго, як бацька перастаў хадзіць і стаў перасоўвацца на вазочку... А вось тут стаялі два турэцкія сёдлы, здабытыя як трафей пад Венай...

Калі Радзівілы выходзяць з замка, ужо пачынае цямнець. Але пані Эльжбета ўсё адно выдзе сям'ю на валы — паказаць, дзе яна любіла гуляць у маленстве. У адным з месцаў яна паказвае... месца, дзе быў уваход у славыты падземны ход. Гэта — вялікая нечаканасць для рэстаўратараў, бо дае надзею на новыя адкрыцці!

Пасля агляду замка ў адноўленым корпусе нясвіжцы частуюць князёў Радзівілаў кавай і гарбатай. І як толькі княгіня выходзіць з замка да машыны, пачынаецца дождж.

— Нясвіж плача, што княгіня Радзівіл з'язджае... — заўважыў нехта ў натоўпе.

Глеб ЛАБАДЗЕНКА.

Фота аўтара

і Аляксея КУЛЬБІЦКАГА.